

FÁM ERIKA

Fényalapú művészet a tértapasztalat határterületein

Bordos László Zsolt művészetéről

Művészet Fénnyel festeni

Egyre nehezebb meghatározni, hogy kit tekinthetünk festőnek, a szó nem klasszikus értelmében, mert ma már festeni nemcsak ecsettel lehet.¹ Sok olyan számítás- és vetítéstechnikai eszköz áll ma már a vizuális alkotók rendelkezésére, amely teljesen átértelmezi a festés fogalmát. De lehet, hogy inkább a médiumok egymásra épüléséről, transzmedialitásról, totálmedialitásról kell beszélnünk: médiumok élnek együtt és egészítik ki egymást, szerepcserében, médiumcserében léteznek az alkotások. W. J. T. Mitchell *A képek élete* című könyvében hangsúlyozza, hogy a médiumok többnyire együtt élnek, pontosabban nincsenek tiszta médiumok. A vetítő mint ecset olyan vizuális művek létrejöttét teszi lehetővé, amelyek a 21. század művészetének diszpozitívjei (Michel Foucault) segítségével jutnak el a nézőhöz; ennek legfontosabb eszköze a fény. Ezek a diszpozitívek alapvetően a fény jelenlétére, használhatóságára építenek. Bordos László Zsolt alkotásaiban alapeszközként van jelen a fény, amely a vetített kép létrehozásának feltétele. Bordos László Zsolt a vetített kép koreográfusaként az érzékszervi tapasztalataink és vizuális sémáink megkérdőjelezésével, újraértelmezésével kísérletezik folyamatosan, olyan gondolati és látási mintákat ír át, amelyeket több évszázadnyi művészettörténeti, kultúrtörténeti tapasztalat alapozott meg. A sémákból kikerülés nem új keletű feladat a vizuális művészet, a képzőművészet kontextusában, a Vexierbild (képrejtvény) vagy a trompe-l'oeil a szokványos látási sémáinkból próbáltak kilendíteni, de ugyanezt tette az op-art. Kepes György fényfalai, valamint Moholy-Nagy László fény- és fotókísérletei mintegy előképei voltak a Bordos László Zsolt által képviselt mozgókép-kísérleteknek. Alkotásainak többségét az épületvetítések, a 3D-mapping teszi ki, de gyakran készít színpadi produkciókhoz vizuális háttérrel, valamint egyéni és csoportos kiállítások keretében mutatja be fényalapú installációit, objektjeit.

FÁM ERIKA (1973, Sepsiszentgyörgy), a BBTE filozófia szakán végzett, Münchenben, Eichstättben, Nürnbergben folytatta posztgraduális tanulmányait, jelenleg a BBTE doktorandusza. Képelmeleti, filmelméleti írásait a Filmtettben, az Apertúrában, a Játékteremben közli. Képkutatói, filmalkotói, független értelmiségi tevékenységét a transzmedialításra való nyitottság határozza meg, a vizuális művészetek (film, kortárs képzőművészet, színház) jelenségeit elemzi.

1. A fényfestés fogalmát gyakran használják a hosszú expozíciós idejű fotók esetében, ha egy mozgó fényforrás lenyomatát rögzítik, de a fényfestést/épületfestést a videomapping magyar megnevezésére is elterjedt. Jelen esetben a fénnyel festés fogalmát elsősorban a vetített kép és a festett kép párhuzamba állításának a céljából használom, a festés ígéretének a kiterjesztésére, jelen-tésvívítésére, illetve a fogalom új konnotációira utalva. Festeni többet jelent, mint ecsetet használva festett képet létrehozni. A filmet mint mozgóképet és fényalapú vizuális művészetet nevezték fényírásnak – a Mediawave fesztivál például a Fényírók fesztiváljaként definiálta magát. A filmet még az 1960-as, 1970-es években is sokkal közelebb látták

44

Mozgóképes architektúra

Bordos László Zsolt azok közé a kísérletező művészek közé tartozik – nemzetközi vonatkozásban is –, akik a vetített kép határterületeit próbálták ki. A fénnyel festett felületek, amelyeket Bordos alkotásai töltenek meg vizuális tartalommal, sokfélék: épületvetítések² során különböző

alkot, mert újratervezi a meglévő épület látványstruktúráját, új látványélményt nyújtva, részben életre kelti az épületek homlokzatát, részben pedig egy állandó változásban, mozgásban lévő épülettel találkozunk, ami annál is inkább izgalmas

nagyságrendű nem homogén épülethomlokzatok³ jelentik a kiindulópontot, amelyhez a látvány, a vetített alkotás igazodik.

Mintegy keretként működnek a különféle homlokzatok, 3D-s keretként, amelyek határokat szabnak technikai értelemben az alkotómunka számára, hiszen egy barokk templom egészen más struktúrát kínál, mint egy Bauhaus-épület. A keret itt egyáltalán nem hasonlít a szokványos képkeret-höz, ahhoz a négyszög/téglalap felülethez, amelyet a falra akasztott kép/festmény/fotó, illetve a képernyők/mozivá-szon alakja kínál számunkra. A sokféle épület sokféle homlokzata egy sajátos keretminta, amely a kétdimenziós felületet is jelenti, de a felület nem homogén, megosztott, feldarabolt, legtöbb esetben háromdimenziós felület, amelynek sajátos domborzata van. Az épülethomlokzatok alapstruktúrárt kínálunk, amelyhez alkalmazkodnia kell az alkotónak. Vizuális/mozgóképes architektúra, amit Bordos László Zsolt

29,5 × 21 cm, színes ceruzarajz

az irodalomhoz és az írás-hoz, mint a festészethez, ezt bizonyítja, hogy a teoretikusok filmnyelvről beszéltek és grammatikai struktúrákat kerestek a mozgóképes alkotásokban. Ma egyre nyilvánvalóbb – bár nem tűnt el teljesen a film-irodalom, film-nyelv kapcsolat elemzőinek tábora, hogy a film elsősorban vizuális művészet, és bár sok esetben narratív struktúrákra is épít, természetét tekintve nem követ a nyelvvel, a verbalitással azonos szabályokat.

2. Bódy Gábor *Nárcisz és Psyché* (1980) c. filmjében különleges módon mintegy előfutáraként a videomappingnak, olyan vetített mozgóképes jelenetet alkotott meg, amely egy épület homlokzatát filmezte: a változó felhők és az árnyékok lenyomatát rögzítette/ gyorsította fel.
3. Monumentális vizuális művészet képviselője Bordos László Zsolt: egy épületvetítés esetében akár több száz négyzetméter felületet is betölthet a vetített kép.

45

nézői/befogadói tapasztalataink szempontjából, mert szokványosan egy épületet mint stabil, állandó konstruktumot tételezünk, gyakorlati tapasztalataink alapján. A mozgóképes látvány-élmény a homlokzaton átértelmezi a vetítés idejére az épületet, új lét-struktúrát kap, az animáció alanyként egy életre keltett monumentális művel találkozunk. Legtöbb esetben a vetített felületet neves építészeti alkotások jelentik, amelyek önmagukban is jelentős művek. Az architektúra találkozása a vetített képpel a vizualitás két sajátos formájának együttlétezését eredményezi, egy passzív és egy aktív vizuális közeg kollaboratív rendszerét hozva létre.

Épületvetítéseivel⁴, majd panoráma-vetítéseivel eljutott Los Angeles-től New Yorkig, Dubajtól Párizsig, Genftől Kölnig, Sanghajtól Moszkváig. Romániában is láthatók voltak épületvetítése a Temesváron, Marosvásárhelyen és Kolozsváron. Bordos nevéhez fűződik a világ első sztereoszkopikus épületvetítése, ezt Genfben 2012-ben láthatták a Mapping Fesztivál résztvevői. Ugyancsak az ő nevéhez köthető Európa első állandó kültéri épületvetítése, a lökösházi Bréda-kastély fala-

BudaCastle Budapest
PhotoBy ZsuzsannaVALI

46

2006-ban volt egy formabontó vetítés a Sziget Fesztiválon a Radiohead-koncert alatt, amikor 800 négyzetméteren közel 40 000 emberre történt a vetítés.

4. Az első 3D-mapping vetítése 2007-ben volt, Párizsban, a Heavent nevű nemzetközi vetítéstechnikai kiállításon.

BORDOS LÁSZLÓ ZSOLT (1977, Brassó) vizuális művész. Festőművésznak tanult a Magyar Képzőművészeti Egyetemen (Budapest), majd Helsinkiben a UIAH (New Media Center) Medialab keretében folytatta tanulmányait, de végül a 3D animáció és a panorámikus/sztereoszkopikus vetítés hozta meg számára a világhírnevet.

in, ez 2013-tól minden este naplementkor újra meg újra elkezdődik. Az elmúlt évek legjelentősebb projekciói: a *Lux Formae* című alkotás Rómában (2018) a Solid Light Festival keretében

a Colosseo Quadrato épületét használta; a *Konstellaatio* a Lux Helsinki fesztiválon (2018) a finn főváros székesegyházának falán volt látható; a karlsruhei Schlosslichtspiele keretében a *Memories* című alkotását mutatta be; Aix-en-Provence-ban (2016) a Victor Vasarely-év záróeseményeként az *io* című produkció volt megtekinthető. Bordos ars poeticája legpontosabb megfogalmazásának a Prágában 2015-ben bemutatott *Escape* című munkáját tartja, ezt a Szent Ludmilla-templom homlokzatán láthatták a résztvevők, és Jóhann Jóhannsson zenéjét használta hozzá. Különleges alkalomnak számított az adelaide-i Művészeti Fesztiválon való részvétel, ahol Bordos az *A-Synchron* című munkájával szerepelt. Itt olyan művészek mellett állított ki, mint Bill Viola, Tony Oursler, Ryoichi Kuro-

AdelaideFestival of Arts 2015 a_
Photo by Tony KEARNEY

kawa. Mexikóvárosban (2015) a Festival de las Luces keretében mutatta be egyik jelentős alkotását *Fragments* címmel, ezt 2 millióan látták.⁵ A holografikus⁶ vetítés lehetőségét is kipróbálta és alkalmazta a sztereoszkopikus⁷ vetítés mellett.

5. A vetítések lenyomatai mint videódokumentáció maradnak meg, többnyire egy központi nézőpontból filmezve – miközben egy vetítésen éppen annyi nézőpont és vizuális élmény születik, ahány néző van jelen.

6. A holográfia a fény hullámtermészetén alapuló képrögzítő eljárás, amellyel háromdimenziós kép hozható létre.

7. A sztereoszkópia olyan képalkotási módszereket foglal egybe, melyek segítségével egy képben a térlátás illúziója kelthető. A térlátás min-

47

Vizualitás, ritmus, dinamika

„Az építészet megfagyott zene” – Friedrich Schlegel már közhelyszerű megállapítását azért tartom fontosnak beemelni a Bordos-alkotások elemzésének kontextusába, mert a két évszázados aforizmatikus megállapítás ellenpontozásához vezetnek el az épületekre vetített mozgóképek. Megolvasztják Bordos vizuális művei az épületeket – a látvány szintjén. Életre kelnek a mozdulatlan homlokzatok, az épület vitalitást

mértani alakzatok??

kap, a fagyott ritmus saját életet él, átszervezhetővé, átértelmezhetővé, átalakíthatóvá válik. A fagyottnak vélt zeneiség a mozgás által megelevenedik, egy rövid időre természetesen, amíg a vetítés tart. De nemcsak képeket látunk a Bordos-alkotások esetében, hanem folyamatos hang/zenei háttér kíséri a produkciókat. A zenét⁸ maga az alkotó válogatja össze, ezek sajátos zenei kollázsok, kortárs zeneszerzők műveiből gyakran csak kiragadott részek újrendezései. A zenei háttér szoros ritmikai és szerkezeti összefüggésben van a vizuális kontextussal. A befogadói élmény a zenei és a vizuális információk koherenciájára épül, a hang- és képesemények illeszkedése alapvető kritériumként van jelen az alkotási folyamatban. A zene szerepe különösen fontos azokban az esetekben, amikor valamilyen színházi produkcióhoz vagy operaelőadáshoz készít vizuális, vetített anyagot Bordos László Zsolt. Itt szorosabb és kötöttebb az alkotói keret,

dennapi szinten úgy valósul meg, hogy a szemünk által észlelt két enyhén eltolt képet agyunk valós időben feldolgozza és egybeteszi. Ha tehát két enyhén eltolt pontból készített képet bemutatunk külön a megfelelő szemnek, kialakul egy virtuális mélységérzet.

8. Audio-reagens animációkat készít Bordos László Zsolt. Több száz zenei darabot hallgat meg munka közben, amíg rátalál egy olyan zeneműre, amely inspirálja. Ha megtetszik valami, rögtön felveszi a kapcsolatot a zeneszerzővel, ezáltal kommunikáció kezdődik, végül együttműködés jön létre. Jóhann Jóhannssonnal az *Escape* c. munka során került kapcsolatba, Amon Tobinnal a *Reverb* c. alkotás, Mika Vainióval a *Konstellatio* c. munka kontextusában dolgozott együtt, Ondrej Skalával többször is alkottak közös audiovizuális műveket.

48

amelyben mozoghat, hiszen jó előre kapott zenei keretekhez és egy rendezői koncepcióhoz kell igazodnia.

Nonfiguratív animációk a technikai reprodukció korában

A vetített képek, amelyeket Bordos alkotásai kínálnak, legtöbbször nem figuratívak, a mértani formák, különleges alakzatok dinamikájából építkeznek az alkotó. A formák életre kelnek a mozgókép segítségével, sok esetben antropomorfizálható konfigurációk jelennek meg a vetített felületen, az absztrakt kontextus meglehetősen szabad értelmezési felületet nyújt a befogadók számára. Voltaképpen absztrakt rövidfilmeket, animációs filmeket készít Bordos László Zsolt, ha műfajilag nagyon szorosan szeretnénk kategorizálni alkotá-

Spidron installáció, 2018
Brassói Művészeti Múzeum

sait. Az animációk háromdimenziós felületen jelennek meg a néző számára, vizuális ritmusgyakorlatok ezek, a zenei komponens nagymértékben hozzájárul a befogadó számára kínált élményanyag megszületéséhez.

A vetített kép évszázados múltra tekint vissza, a *laterna magica*, illetve a *camera obscura* megjelenésétől kezdődően, a vetített kép az állóképtől eljutott a vetített mozgóképig. A film megjelenésével mindennapjaink részévé vált a visszanezhető narratív tartalmak sokasága. Többnyire a figuratív és a narratív ele-

49

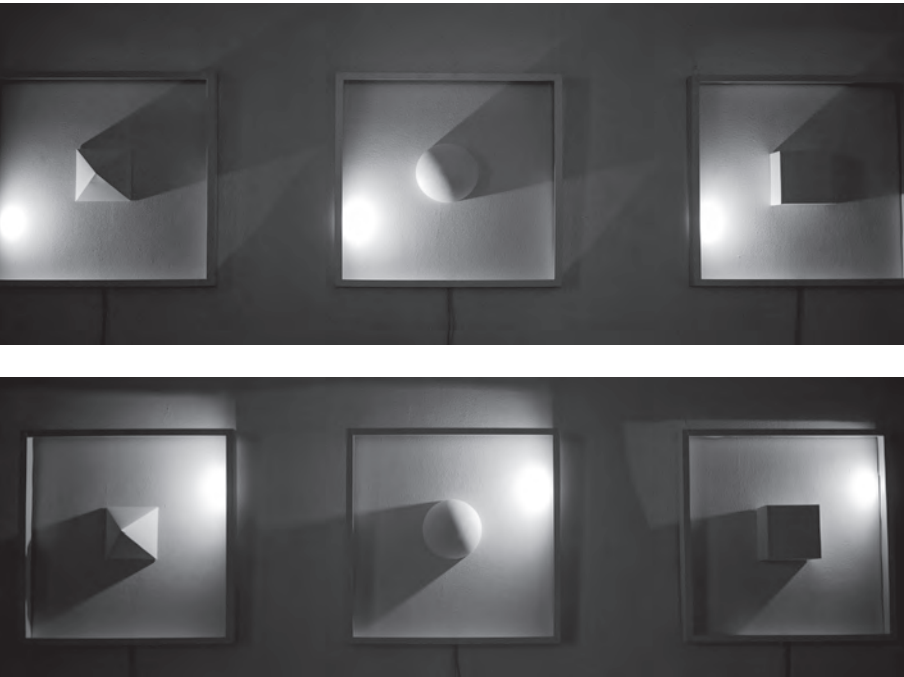
meknek köszönhetően hódíthatott meg széles tömegeket a film. A nonfiguratív, absztrakt, cselekményt nélkülöző mozgókép a video-art megjelenésével csak egy nagyon kiváltságos és nagyon szűk réteghez jutott el, gyakran csak a szakmához. A VJ-k (Video Jockerek) megjelenésével az absztrakt tartalmú vetített kép egy szélesebb közönség számára is lehetőséget teremtett, hogy találkozhatson kísérleti jellegű, igényes mozgóképes tartalmakkal. Bordos László Zsolt pályájának első szakaszában, kísérletező alkotóként gyakran próbálta ki magát a VJ szerepében, egyedi alkotásokat vihetett közönség elé. A vetített kép térhódítása az épületvetítésekkel kezdődött el, itt a street-art egy sajátos formájával találkozunk voltaképpen, ahol a zenei háttérnek köszönhetően nem igényli a közönség (adott esetben több ezer néző), hogy egy összefüggő történetet hozzon a vizuális anyag. Bordos László Zsolt alkotásai nem a tömegkultúra ízlés- és elvárásvilágának akarnak megfelelni, az alkotó inkább a műfaj határainak feszegetésére tesz kísérletet a legtöbb alkalommal. Alkotásai többségükben fekete-fehér képanyaggal operálnak. Az épületvetítések egyedi alkalmak, hiszen egy épület adottságaihoz, a hely szelleméhez, egy rendezvény koncepciójához igazodnak ezek az alkotások, miközben az alkotói szabadság sajátos törvényeinek is utat engednek. A meglehetősen költséges produkciók nagy felelősséget rónak az alkotóra, és az egyszeri alkalom kontextusának a korlátai a megismételhetetlen alkotás terhét is jelentik. A paradoxon erejével hat, hogy abban a korban, amikor a technikai reprodukció (Walter Benjamin) határfoka egyre nagyobb, az épületvetítés legtöbbször – anyagi és technikai okokból – egy vagy nagyon kevés (egymás utáni) alkalommal lehetséges. Az előkészületek éppen ezért nagyon precíz, technikailag pontos munkát feltételeznek, de a vizuális alkotó számára ez nem egyértelműen korlátozás, sok esetben kihívásként is értelmezhető.

Időalapú festmények

Bordos László Zsolt alkotásai egy bizonyos időintervallumban létező művek, nevezhetnénk őket időalapú festményeknek is. A vetített művek átlag időtartama 7–10 perc közötti, a szabadtéri vetítések ideje jóval rövidebb, mint egy átlagos

játékfilmé, hiszen a moziélményt kényelmes székekben sze-
rezhetjük meg, míg az épületvetítések közönsége végigállja
ezeket a vizuális eseményeket, ahol a zene inkább kísérője-
lenség, mint központi elem. Egy átlagos filmhez, mozgókép-
hez viszonyítva a 3D-s projekciók sűrített tartalmak, vizuá-
lis koncentrátumok. Az épületvetítéseket a vizualitás domi-
nálja, és a figyelem is elsősorban erre irányul, a zene nem

mellékes szereplő, de inkább hanghátterként kell értelmez-
nünk, amely segíti a vizualitást. A 3D vetítéseknek tehát
nemcsak fizikai keretük van (épület felülete, illetve dombor-
zata), hanem időkeretük is, megisméltésük nehézsége pedig
reprodukciós korlátot is szab ezeknek a műveknek.

Vetített kép a színpadi produkciókban

A vetített kép számos esetben szövetkezik más művészetek-
kel, intermediális kontextusban az egyes alkotók a komple-
mentaritás elvére építik munkájukat. Bordos Zsolt több alka-
lommal is készített 3D-s vizuális anyagot színházi, valamint
opera-előadásokhoz, ezek közül a legkiemelkedőbbek a Müpa

mértani objektumok?

(2016) Bartók Béla: *A kékszakállú her-
ceg vára* és *A csodálatos mandarin* című
előadásai Budapesten, illetve Sanghaj-
ban, a Moszkvai (2015) Filharmónia
Rubinstein: *Démon* című előadása, a
Soproni Balett (2014) *Páneurópai Pik-
nik* című előadása, a Bárka Színház
(2014) *Meanwhile in Kansas* című pro-
dukciója, a Szegedi Kortárs Balett
(2010) *Atlantisz* című produkciója,
valamint nemrég az Atmodance cso-
port *Legend of the light* alkotása. Egy
gigakonzert intróját készítette el 2013-
ban, egy Mylene Farmer-produkció
vizuális szupervizoraként Jean Paul
Gaultier-vel és Mark Fisherrel (a Pink
Floyd, U2 stb. dízlettervezőjével) dol-
gozott együtt. Jelenleg Georg Friedrich
Haas *Kóma* című operájának a projek-
ciós háttérét készíti a Klagenfurti
Stadttheater számára. A színházi pro-
dukciókban többnyire betétjellegű
projekciók jelennek meg, az operák
esetében többnyire a teljes előadás
ideje alatt használják a projekciókat,
így ezek hosszabb alkotások. A szín-
padon megjelenő vetített kép több
mint díszlet, eleveensége a színészek
munkájával, jelenlétével azonos érté-
kűvé válik, vizuális értelemben. Fon-
tos megjegyezni, hogy míg az épület-
vetítések egyedi alkalmak, addig a
színpadi produkciók reprodukivitá-
sának az előadások száma szab
határt.

Spidron. Objektmapping

Erdély Dániel (Erdély Miklós képző-
művész fia) (1979-ben) megalkotott
egy új mértani alakzatot, a spidront.
Bordos László Zsolt 2014-ben készített

52

egy installációt a térspidronra vetítve, amely háromdimenzi-
ós, szakaszos felületet nyújtott a sztereoszkopikus vetítés
számára. Az installáció interaktív és performatív, hiszen
nézőként egy 3D-animációt láthatunk, amely színes vizuális
produkció, zenei komponenssel. Újítás sok értelemben, amit
Bordos kínál, a térvetítés során egy szokatlan geometrikus
elem, a spidron felületére érkezik a vetített információ,

miközben egy audiovizuális térélményt generál az alkotás. A
spidron formai különlegessége, valamint a fény és az árnyék
sajátos felhasználása eredményezi, hogy létrejöhet a tér
modulálása. Csak valós jelenlétünk során szerezhetjük meg
azt a vizuális tapasztalatot, amelyet a manipulált tér, a 3D-s
szemüveg nyújthat a sztereoszkopikus térvetítés alatt. A
nézőnek lehetősége van arra, hogy a kiállítóterben elmozdul-

???????installáció 2018

jon, azaz különböző nézőpontokból,
mozogva tapasztalja meg a vetített
kép közvetítette vizuális információt,
és azt az illúziót élheti meg, hogy
mozgásával alakítja a vetített képet,
mint interaktív részese az alkotás-
nak. Illúzió mindez, mert érzékszervi

tapasztalásunk határterületéhez
érkeztünk, amikor kénytelenek
vagyunk kiegészíteni a vizuális
tapasztalásunkat meglévő vizuális
mintáink alapján. Egészen konkrétan
a képi differencia⁹ (Gottfried Boehm
– ikonische Differenz) valamint az

53

9. Az Eiffel-toronyra 2009-ben
vetítettek, a felület nem
homogén és nem folytonos,
azonban a tapasztalat azt
mutatta, hogy a hézagokat
kitölti az agy. Mintegy ezzel
is igazolva Boehm, illetve
Deleuze elméleti téziséit.